

Bias i kvantitativ analyse innen velferd

Opphav til skjevheter og relasjon til rettferdighet

Andrea Marheim Storås, MSc^{*1,2}, Robindra Prabhu, PhD^{†3},
Hugo Lewi Hammer, PhD^{‡2,1}, and Inga Strömke, PhD^{§4,1}

¹Department of Holistic Systems, SimulaMet, Oslo, Norway

²Institutt for informasjonsteknologi, OsloMet, Oslo, Norway

³NAV IT Utvikling og Data, Arbeids- og velferdsdirektoratet,
Oslo, Norway

⁴Institutt for teknisk kybernetikk, Norges
teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim, Norway

Abstract

Ifølge Norges nasjonale strategi for kunstig intelligens (2020) er offentlig forvaltning og helse blant Norges satsningsområder for bruk av kunstig intelligens. Maskinlæring er en undergruppe av kunstig intelligens med potensiale for å løse en rekke utfordringer, men som også gir opphav til utfordringer. En slik utfordring er bias, eller skjevhet. Et eksempel på skjevhet er at tilstedeværende ulikheter i samfunnet representeres i datagrunnlaget maskinlæringsmodeller utvikles på. De resulterende modellene står dermed i fare for å adoptere og videreføre disse ulikhetene. En utfordring er at skjevhet har ulike definisjoner innen ulike fagområder, og kan ha mange ulike opphav. Vi bidrar til å løse denne utfordringen ved å gi en oversikt over ulike typer skjevhet og deres opphav med illustrasjoner fra et velferdsperspektiv, samt avklarer forskjellen til det nærliggende konseptet rettferdighet. Vi demonstrerer utfordringer relatert til databaserte modellens oppførsel ved å benytte maskinlæring til å predikere fremtidig ressursbehov i helsevesenet, spesifikt antall legebesøk i kommuner. Vi demonstrerer ulike typer skjevheter, diskuterer mulige løsninger og bruker metoder fra forklarbar kunstig intelligens for å analysere opphavet til skjevheter i forklaringsvariablene. Det finnes ingen universell løsning for å håndtere alle typer skjevheter, men skjevhet må tas høyde for i alle deler av en kvantitativ analyse.

---

*andrea@simula.no

†robindra.prabhu@nav.no

‡hugo.hammer@oslomet.no

§inga@simula.no

1 Introduksjon

I denne artikkelen analyseres fenomenet betegnet av det engelske begrepet *bias* innen datainnsamling og kvantitativ analyse, som vi velger å oversette til *skjevhet*. Skjevhet kan oppstå som følge av mange ulike årsaker og kommer i mange varianter. Det finnes ingen definisjon i litteraturen som dekker alle formene for skjevhet, men overordnet kan det beskrives som *resultater eller slutninger som systematisk avviker fra de virkelige forholdene som utforskes i en studie* (Grønmo, 2020). Innen samfunnsforskning finnes flere ulike definisjoner av skjevhet (Aronson et al., 2021). Hammersley and Gomm (1997) foreslår å definere det som en systematisk feil som burde vært oppdaget og minimert¹ I Centre for Data Ethics and Innovation (2020) defineres begrepet som et utfall som ikke bare er skjevt, men forskjøvet slik at utfallet er urettferdig.

En norsk oversikt over ulike typer skjevhet er utarbeidet av Staff (2015). Vår artikkel skiller seg fra denne ved at vi beskriver skjevheter som er spesielt relevante i utviklingen og anvendelsen av maskinlæringsmodeller, en undergruppe av kunstig intelligens der dataprogrammer lærer å oppnå et mål basert på data. For å illustrere hvordan skjevhetene kan komme til uttrykk inkluderer vi hypotetiske eksempler fra Arbeids- og velferdsetaten (NAV)². Skjevhet er en velkjent utfordring innen innsamling og analyse av data. Maskinlæringsmodeller skiller seg imidlertid fra tradisjonelle analysemetoder ved at de oftere brukes til beslutningstaking og sjeldnere til å finne årsakssammenhenger mellom variabler. Dette fører til at skjevhet har fått fornyet aktualitet i offentlig diskurs.

I senere år har media rapportert om såkalt *algorithmic bias* (Centre for Data Ethics and Innovation, 2020) i databaserte modeller anvendt på en rekke ulike områder. Debatten nådde norsk offentlighet sommeren 2020, da avgangskarakterer for elever på IB-linjen ble satt av en databasert modell (Datatilsynet, 2020). Både Nasjonal strategi for kunstig intelligens (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2020) og EU-kommisjonens ekspertgruppe innen kunstig intelligens (Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, 2019) peker på skjevhet som en utfordring som må unngås ved bruk av kunstig intelligens og databaserte modeller. I et nytt lovforslag fra EU (European Commission, 2021) vil trolig mange anvendelser av databaserte modeller i offentlig forvaltning og på velferdsområdet underlegges strengere krav hva gjelder skjevheter i datagrunnlag og modellutvikling.

Uten verktøy for kontroll og styring kan data og databaserte modeller videreføre, forsterke og befeste skjev og uønsket praksis – i verste fall tilslørt som nøytrale ‘faktabaserte’ systemer. Riktige verktøy kan bidra til å avdekke eksisterende skjevheter og utvikle tiltak. Skjevhetsutfordringen er mangefasettert og har ofte både sosiale, normative og tekniske dimensjoner. Ulike fagdisipliner belyser problemstillingen på forskjellige måter. Samtidig er begrepene sammenvevd: en statistisk skjevhet kommer sjelden uten en normativ slagside, og en

---

¹Oversatt av artikkelforfatterne.

²Illustrasjonene er valgt for å billedliggjøre ulike former for skjevheter som kan oppstå i utviklingsprosess, og viser ikke til systemer som er produksjonssatt eller planlagt produksjonssatt av NAV.

sosial skjevhet vil også vises i statistiske mål. For å adressere problemet, må begge sider forstås.

I likhet med skjevhet har diskusjonen om urettferdige maskinlæringsmodeller fått stor oppmerksomhet de siste årene (Bolukbasi et al., 2016; Bellamy et al., 2018; Gianfrancesco et al., 2018), noe som har gitt opphav til et nytt og tverrfaglig forskningsfelt. Ulike mål på rettferdighet, på engelsk *fairness* (Verma and Rubin, 2018), er foreslått brukt i en maskinlæringskontekst. Flere av disse kan knyttes til ulike moralteoretiske ideer om (utfalls)rettferdighet (Barocas et al., 2019; Verma and Rubin, 2018) og uttrykkes som betingede uavhengigheter mellom tre variabler: (1) en *sensitiv* egenskap $\mathcal{S}$ man vil beskytte, (2) den forklarte variabelen $\mathcal{Y}$ og (3) tapskriteriet $\mathcal{U}$.

Flere oversiktsartikler om skjevhet og maskinlæring har blitt publisert, se f.eks. Srinivasan and Chander (2021); Mehrabi et al. (2021); Suresh and Guttag (2021) og Gianfrancesco et al. (2018). Noen inkluderer også rettferdighetsaspekter (Mehrabi et al., 2021; Gianfrancesco et al., 2018), men de tar ikke for seg relasjonen til skjevhet. Vår artikkel skiller seg fra tidligere artikler ved at vi diskuterer relasjonen mellom skjevhet rettferdighet og ser på hvordan dette kan være relevant i en velferdskontekst.

Artikkelen er organisert som følger. I seksjon 2 beskriver vi opphavet til ulike skjevheter, og presenterer ulike definisjoner fra litteraturen. Seksjon 3 illustrerer ulike skjevheter gjennom et eksempel som predikerer fremtidig ressursbehov i helsevesenet. I seksjon 4 diskuteres forholdet mellom rettferdighet og skjevhet. Vi avslutter med en diskusjon av funnene og trekker konklusjoner i seksjon 5.

2 Skjevhet

I dette avsnittet diskuterer vi ulike skjevheter og hvor de kan oppstå i kvantitative analyser. En samlet oversikt vises i figur 1. Vedlegg A.1 diskuterer norske oversettelser av begrepet *bias* og de ulike skjevhetene.

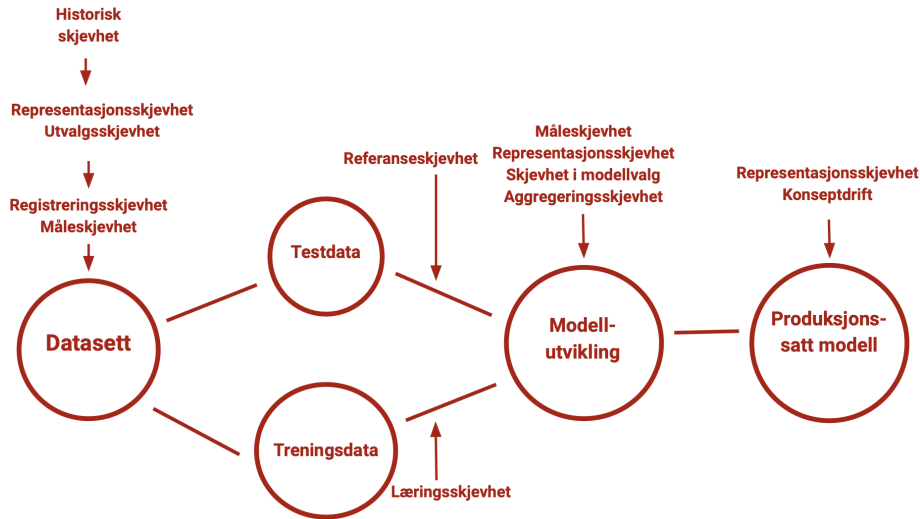
2.1 Skjevhet i datagrunnlaget

Datagrunnlaget som benyttes til utvikling av maskinlæringsmodeller kan gi opphav til flere former for skjevhet, og vi trekker frem et relevant utvalg.

Historisk skjevhet

Historiske data beskriver situasjonen da dataene ble samlet inn. Siden data kan inneholde grupper som av ulike årsaker har hatt mindre tilgang til eller gjort mindre krav på ressurser, er det stor fare for at modeller utviklet på slike data propagerer uønsket praksis (Bolukbasi et al., 2016).

Følgende er en tenkt situasjon hos NAV: NAV utvikler en løsning som anbefaler ledige stillinger til registrerte arbeidssøkere dels basert på historiske arbeidsforhold. Hvis løsningen anbefaler fortrinnsvis kvinner til historisk kvinnedominerte yrker, og likeledes for menn, utviser den historisk skjevhet.

Figur 1: Oversikt over ulike kilder til skjevhet som kan oppstå i løpet av en kvantitativ analyse. Figuren er inspirert av [Suresh and Gutttag \(2021\)](#).

Registreringsskjevhet

Registrerte data gir ideelt sett en sannferdig fremstilling av en tilstand på registreringstidspunktet. Den sosiale konteksten for registreringen kan likevel påvirke hvilken informasjon som registreres. I motsetning til historisk skjevhet kan registreringsskjevhet oppstå i reell tid og ikke som følge av historiske endringer i samfunnet.

En tenkt situasjon hos NAV der registreringsskjevhet kan oppstå er hvis noen veiledere benytter fritekstfelt for å supplere med tilleggsinformasjon om sykefravær, mens andre ikke gjør det. Da oppstår det en forskjell mellom de to registreringsformene.

Måleskjevhet

Vi oversetter det engelske begrepet *measurement bias* ([Page and Henderson, 2008](#)) til måleskjevhet. Dette beskriver en hvilken som helst systematisk eller tilfeldig målefeil som skjer under innsamling av data, hvor det målte ikke er direkte observerbart. Dataene blir dermed en tilnærming eller overforenkling. Måleskjevhet er relevant for utvikling av maskinlæringsmodeller fordi variablene som inkluderes i modellen kan være *proxyer* ([Suresh and Gutttag, 2021](#)), altså at de ikke beskriver direkte årsaksforhold, men inneholder indirekte informasjon om det ([Dhrymes, 2017](#)).

Vi tenker oss at NAV vil bistå veiledere i vurderingen av oppfølgingsbehov for arbeidssøkere med ‘hull i CV’en’ ved å gi en indikasjon på hvor langt de står fra arbeidsmarkedet. De utvikler et mål på ‘avstand til arbeidsmarkedet’ som blant annet benytter tidligere pensjonsgivende inntekt. ‘Avstand til arbeidsmarkedet’ er imidlertid ikke trivielt oversatt til en målbar metrikk, og avhenger av mange faktorer. ‘Tidligere pensjonsgivende inntekt’ som en indikator for arbeidserfaring omfavner ikke all arbeidserfaring og kan treffe arbeidssøkere med arbeidserfaring fra utlandet skjevt.

Representasjonsskjevhet

Det engelske begrepet *representation bias* (Suresh and Guttag, 2021), som vi oversetter til representasjonsskjevhet, kan oppstå som følge av ulike mekanismer og på ulike steder i datainnsamling og kvantitativ analyse, som vist i figur 1. Representasjonsskjevhet gjør seg gjeldende som en ikke-representativ populasjon i dataene modellen trenes på, sammenliknet med populasjonen den benyttes på. Representasjonsskjevhet kan skyldes at utvelgelsen ikke er tilfeldig eller at utvalgpopulasjonen ikke samsvarer med populasjonen modellen brukes på (Suresh and Guttag, 2021).

Følgende er en tenkt situasjon hos NAV: Etter å ha produksjonssatt en maskinlæringsmodell, høster NAV gode erfaringer med et arbeidsmarkedstiltak i to fylker. Resultatene benyttes i en nasjonal anbefalingsløsning for arbeidssøkere med tilretteleggingsbehov, uten at tiltaket vurderes mot lokale arbeidsmarkeder i andre fylker.

Utvalgsskjevhet

Utvalgsskjevhet er et spesialtilfelle av representasjonsskjevhet og oppstår fordi utvelgelsen av observasjoner ikke er tilfeldig. For databaserte modeller betyr det at dataene de utvikles på ikke er representative for dataene de skal brukes på (Heckman, 1979). Dette er aktuelt for all modellering av data, ikke bare maskinlæring.

Vi ser for oss at for å kartlegge hvilke tema som opptar brukere, gjennomfører NAV en analyse av ‘skriv-til-oss’-henvendelser, der henvendelsene grupperes etter innhold. Dermed forbedres innholdet for å imøtekomme behovene til brukere som aktivt benytter seg av ‘skriv-til-oss’-tjenesten, men ikke til brukere som av ulike grunner ikke benytter tjenesten.

2.2 Skjevhet innen dataanalyse og modellutvikling

Innen statistikk defineres skjevhet som avvik mellom forventningsverdien til en estimator og verdien til parameteren som estimeres (Cox, 2006), og omtales som *forventningsskjevhet*. Forventningsskjevhet i prediksjoner oppstår hvis modellen ikke er egnet til å beskrive virkeligheten basert på data (James et al., 2013), f.eks. hvis en lineær regresjonsmodell benyttes på data med uttalte ikke-lineæriteter.

Maskinlæring favner optimaliseringsalgoritmer som lærer å oppnå mål basert på data. All skjevhet som er relevant for statistisk modellering er derfor også relevant for maskinlæring. [Mitchell \(1980\)](#) definerer skjevhet innen maskinlæring som “et hvilket som helst grunnlag for at en generalisering velges over en annen, annet enn en perfekt gjengivelse av de observerte dataene”³.

Vi bruker følgende notasjon for å beskrive data for modellutvikling: Et datasett består av ulike forklaringsvariabler X , og en eller flere forklarte variabler, Y . Dataene som benyttes for å utvikle modellen kalles *treningsdata*, mens modellen evalueres på *testdata*, som ikke var tilgjengelige for modellen ved trening. En maskinlæringsmodell trenes ved at den minimerer et tapskriterium, som representerer avviket mellom modellens prediksjon og den sanne verdien i treningsdatasettet⁴, og bestemmes av modellutvikleren.

Skjevhet i modellvalg

Når maskinlæringsmodeller utvikles, er det vanlig å prøve flere modeller og velge den beste basert på forhåndsbestemte kriterier. Valg av kriterier er subjektivt og kan derfor være kilde til skjevhet ([Choi et al., 2019](#)). Så lenge det ikke kan bestemmes hvorvidt en maskinlæringsmodell er den best mulige modelleringen av treningsdataene, vil alle maskinlæringsmodeller ifølge [Mitchell \(1980\)](#) ha skjevhet.

Vi ser for oss at NAV utvikler en modell for å flagge hvilke saker i en automatiseringssl yfe som bør tas ut til manuell behandling. To ulike modellarkitekturer (A og B) prøves ut, og modell A velges på bakgrunn av dens enkelthet og tolkbarhet. Modell A har imidlertid en høyere falsk positiv-rate for sykemeldte med psykiske sykdomsbilder, slik at denne gruppen oftere feilaktig tas ut til kontroll enn ved bruk av modell B.

L ringskjevhet

Nært beslektet til skjevhet i modellvalg er skjevhet i valg av modellens tapsfunksjon. Vi oversetter slik *learning bias* ([Suresh and Guttag, 2021](#)) til l ringskjevhet. Når en modell optimaliserer én tapsfunksjon, skjer det på bekostning av andre tapskriterier ([Kleinberg et al., 2016](#)). Dette skjer når optimalisering skjer med hensyn på et helt datasett og går på bekostning av underrepresenterte grupper i dataene ([Hardt et al., 2016](#)).

Vi forestiller oss at NAV utvikler en modell for å predikere lengden på sykefravær og trener modellen for å oppnå best mulig treffsikkerhet. På bekostning av dette presterer modellen litt dårligere på menn enn kvinner.

Referanseskjevhet

Ofte benyttes ferdige referansedata for å evaluere modeller ([Gijsbers et al., 2019](#)). Dette kan føre til såkalt referanseskjevhet, på engelsk *evaluation bias*

³Oversatt av artikkelforfatterne.

⁴Vi begrenser oss til veiledet læring, hvor treningsdatasettet inneholder den sanne verdien.

(Suresh and Guttag, 2021), ved at modellene som gjør det best på referanse-dataene foretrekkes uten at disse generaliserer best til dataene modellen brukes på etter produksjonssetting. Et kjent eksempel er ansiktsgjenkjenningsmodeller som evalueres på referansedata med få tilfeller av mørkhudete kvinner, men som senere benyttes for blant annet denne gruppen og viser seg å ikke fungere (Buolamwini and Gebru, 2018). Slik skjevhet er mindre aktuelt hos NAV da relevante data benyttes til evaluering.

Aggregeringsskjevhet

Aggregeringsskjevhet, på engelsk *aggregation bias*, brukes av Feige and Watts (1972) for å beskrive at modellen gjør feilaktige antagelser om individer eller minoritetspopulasjoner i datagrunnlaget, gjennom ekstrapolering fra en majoritetspopulasjon. Slik skjevhet kan gjøre at modellen underpresterer for alle undergrupper, eller at den fungerer best på undergruppen med flest observasjoner.

Vi tenker oss at NAV utvikler en modell for å predikere lengden av sykefravær. Modellen presterer dårlig på brukere som er sykemeldt grunnet svangerskapsrelaterte plager. Nærmere undersøkelser viser at underdiagnoser i denne gruppen gir ulike fraværslengder. Siden modellen ser på alle brukere med svangerskapsrelaterte plager samlet, fanges ikke dette opp.

Konseptdrift

Konseptdrift, på engelsk *concept drift* ble introdusert av Schlimmer and Granger (1986) for å beskrive skjevhet som følge av endringer over tid, hvor relasjonen mellom forklaringsvariablene og den forklarte variabelen endres. Dersom en databasert modell ikke tar høyde for dette vil ytelsen gradvis forverres når endringene blir større. Konseptdrift kan være vanskelig å detektere da eventuelle observerte endringer også kan skyldes legitime effekter som støy eller utelliggere i dataene (Žliobaitė et al., 2016).

En tenkt situasjon er at NAV produksjonssetter en modell for å predikere sykefraværsvirighet. Modellen benytter blant annet diagnosekoder fra leger. Praksis med utmåling av visse diagnoser i legemeldte sykefravær endres over tid, uten at modellen endres.

3 Illustrasjon gjennom legekonsultasjoner

Vi illustrerer skjevhet – og senere relasjonen til utfallsrettferdighet – gjennom prediksjon av fremtidig ressursbehov i helsevesenet. Med *prediksjon* menes en prognose gitt av en modell basert på data, uavhengig av om dataene representerer fortid, nåtid eller fremtid. Vi bruker data fra NAV (Goth et al., 2014), og illustrerer skjevheter som kan oppstå samt hvordan de kan korrigeres. Mye forskning er viet prediksjon av fremtidige ressursbehov i helsevesenet, se f.eks. Ordu et al. (2021).

God prediksjon av behovet for fremtidige legekonsultasjoner i ulike geografiske områder kan være et nyttig verktøy for planlegging og allokering av helseres-

surser. Vi utvikler maskinlæringsmodeller som predikerer antall legebesøk i løpet av en uke, basert på data fra tre foregående uker. Fordi personer med alder ≥ 70 år er en sårbar gruppe med behov for god legetilgang, predikerer vi antall ukentlige konsultasjoner for denne gruppen, basert på data fra alle aldersgrupper. Dette kan naturligvis utvides til andre pasientgrupper. Vi viser prediksjoner for Oslo og Kragerø, som representerer henholdsvis en stor og en liten kommune. Spesielt forventer vi at en liten kommune vil ha nytte av data fra flere kommuner for å øke den totale datamengden.

Maskinlæringsmodellene som benyttes i eksemplene er mindre komplekse enn dyplæringsmodeller, men de belyste problemstillingene er modellagnostiske da mer komplekse modeller basert på mer data kan gi opphav til liknende situasjoner. I en velferdskontekst kan mer data også øke risikoen for introduksjon av skjevheter fordi observasjoner samles inn med flere variabler og over lenger tid, og kan i større grad fange opp samfunnsendringer. Læringsalgoritmene vi bruker er aktuelle for kvantitativ analyse av strukturerte data (Géron, 2019); en vanlig datatype i en velferdskontekst. Detaljer om dataene og valg av maskinlæringsalgoritmer er vedlagt (A.2).

3.1 Modellevaluering

Prediksjon av antall legekonsultasjoner er et regresjonsproblem, og vi bruker kvadratrotten av kvadrert avvik mellom modellprediksjon og observert verdi – root mean squared error (RMSE) – som mål på modellens treffsikkerhet. Den rapporterte treffsikkerheten gjenspeiler ikke nødvendigvis treffsikkerheten for hendelser som ennå ikke har oppstått.

Vi ønsker også å vite hvilke variabler som er viktige for modellen og benytter forklaringsmetodene Shapley additive explanations (SHAP) (Lundberg et al., 2019) og Shapley additive global importance (SAGE) (Covert et al., 2021), se detaljer i vedlegg A.3. SHAP-verdier indikerer i hvilken retning de ulike modellvariablene trekker prediksjonen, mens SAGE-verdier indikerer hvor mye hver variabel bidrar til modellens totale tap. Begge metodene gir en rangering av variablenes viktighet i prediksjonsproblemet.

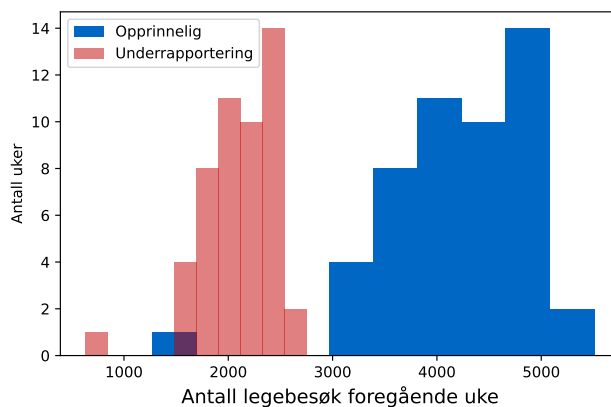
Modellene evalueres på testdata fra samme distribusjon som treningsdataene. Det er mye som kan føre til at dette ikke er tilfelle for produksjonssatte modeller. Vi gir eksempler på skjevhet som følge av underrapportering (seksjon 3.2) og endringer over tid (vedlegg A.7). Et utvalg metoder som kan benyttes for å korrigere slike former for skjevhet beskrives i vedlegg A.4.

3.2 Skjevhet grunnet underrapportering

For å studere effekten av skjevhet i forklaringsvariabler, innfører vi forsinkelser i rapportering av legekonsultasjoner og undersøker oppførselen til modellene (se detaljer i vedlegg A.5).

Antall konsultasjoner for foregående uke reduseres til 0.5 av opprinnelig antall i testdataene. Figur 2 viser opprinnelig og forskjøvet fordeling av konsultasjoner uken før prediksjonstidspunktet for Oslo kommune (kommunennummer

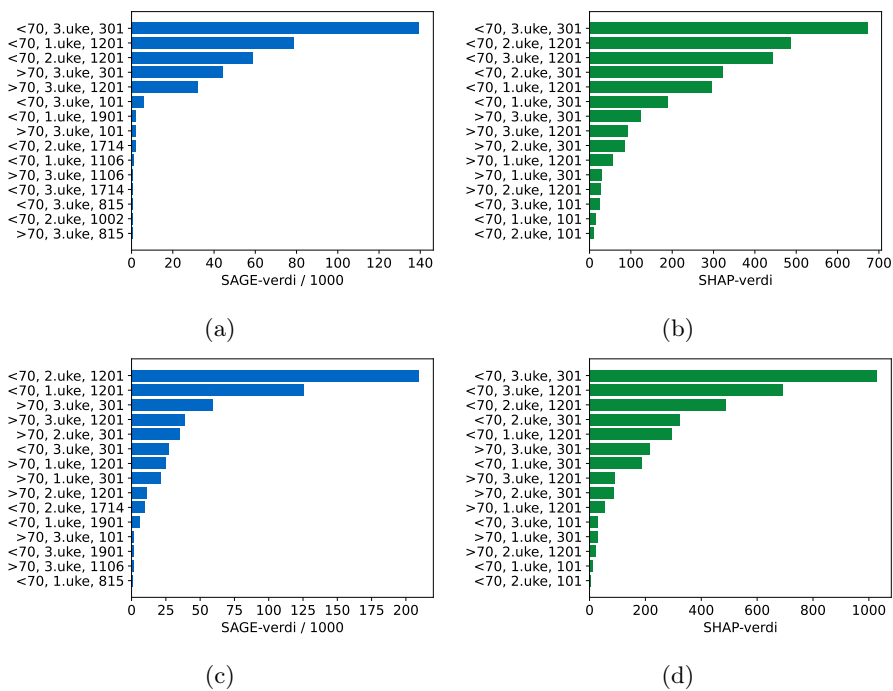
Figur 2: Fordelingen av ukentlige legekonsultasjoner for personer ≥ 70 år i Oslo kommune uken før prediksjonstidspunktet. Konsultasjonstall for 21 ulike uker er inkludert. Blå søyler representerer opprinnelig antall legekonsultasjoner, og røde antall konsultasjoner etter reduksjon til halvparten av opprinnelig antall.

301). Dette utgjør en utvalgsskjevhet, siden det gir systematisk avvik i noen forklaringsvariabler. Det kan også anses som konseptdrift, fordi relasjonen mellom forklaringsvariablene og den forklarte variabelen endres. For å studere effekten av skjevheten lar vi modellene predikere på testdatasett både med og uten skjevhet.

3.2.1 Oslo kommune

For Oslo kommune øker RMSE fra 750 til 1,446 når skjevhet innføres i testdatasettet. Videre beregnes SAGE- og SHAP-verdier. Før innføring av skjevhet er antall legekonsultasjoner for personer < 70 år i Oslo den foregående uken den viktigste variabelen for modellen, se figurene 3a og 3b. Videre er antall konsultasjoner i Bergen (kommunenummer 1201) i ulike uker viktige. Den mest sannsynlige grunnen til at gruppen < 70 år er viktig for modellen, er at det er relativt flere personer i denne gruppen. Det er også mulig at noen sykdommer rammer de yngre i samfunnet først, før de sprer seg til personer ≥ 70 år, men dette er vår spekulasjon. At Oslo og Bergen er byene med flest innbyggere kan forklare hvorfor tall fra disse byene vektlegges av modellen. Bergen har sannsynligvis flere likhetstrekk med Oslo fordi begge er store byer, slik at trender i Bergen kan gjenspeile trender i Oslo.

Etter innføring av skjevhet endrer rekkefølgen til de tre viktigste forklaringsvariablene seg for både SAGE- og SHAP-verdiene, se figurene 3c og 3d. Ifølge SAGE-verdiene er antall legekonsultasjoner for personer < 70 år i Bergen viktigst for modellen, mens konsultasjonstallene den foregående uken for personer ≥ 70 år i Oslo rykker ned til tredje plass. For SHAP-verdiene har forklaringsvariablene på andre- og tredje plass byttet plass.

Figur 3: (a) SAGE-verdier og (b) SHAP-verdier for prediksjoner på personer med alder ≥ 70 år i Oslo kommune i 2010. (c) Tilsvarende SAGE-verdier og (d) SHAP-verdier ved kunstig lave besøkstall for foregående uke.

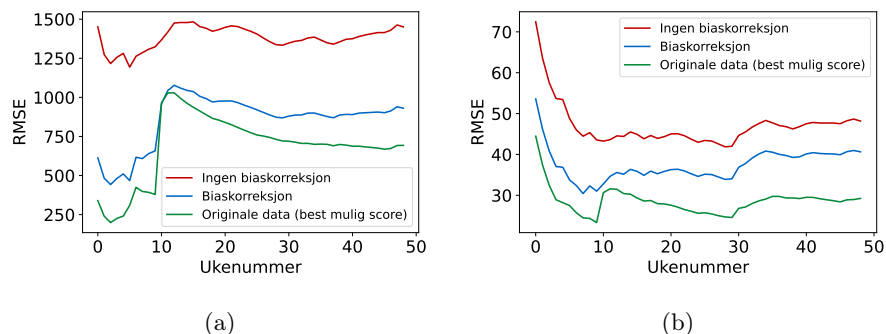
3.2.2 Kragerø kommune

Etter innføring av samme skjevhet som i seksjon 3.2.1 øker RMSE fra 30 til 48. Kragerø har langt færre innbyggere og legekonsultasjoner enn Oslo, som gjenspeiles i lavere predikerte verdier og RMSE. Ifølge SAGE- og SHAP-verdiene er konsultasjonstall for personer bosatt i Oslo (301) og Bergen (1201) de viktigste forklaringsvariablene for modellen både før og etter innføring av skjevhet, se vedlagte figurer S2a til S2d. At modellen anser antall legekonsultasjoner fra Oslo og Bergen som viktige for å predikere konsultasjonstall i Kragerø skyldes sannsynligvis at kommunene er store og bidrar med mye data. Som for prediksjonene i seksjon 3.2.1 endres SAGE- og SHAP-verdiene etter innføring av skjevhet. Rekkefølgen til de tre viktigste forklaringsvariablene er endret ifølge SAGE-verdiene, mens den er uendret ifølge SHAP-verdiene. For SAGE-verdiene rykker konsultasjonstall for Bergen den foregående uken ned fra andre- til tredjeplass. Reduksjonen av konsultasjonstallene for den foregående uken kan forklare hvorfor dette blir en mindre viktig forklaringsvariabel for modellen ifølge SAGE-verdiene, som baserer seg på modellens totale tap.

3.3 Korreksjon av underrapportering

For å oppdage skjevheter i forklaringsvariablene studerer vi forskjellen i fordelingene for trenings- og testsett for hver variabel. Skjevheter kan korrigeres ved å justere forklaringsvariablene i testsettet som avviker systematisk fra treningssettet. Modellens prediksjoner på korrigerte data sammenlignes med tilsvarende prediksjoner gjort på de skjeve dataene uten korreksjon, og vi lar til sammenlikning modellen predikere på de originale dataene fra 2010. Se vedlegg A.6 for detaljer.

Resultatene for henholdsvis Oslo og Kragerø er vist i figurene 4a og 4b. I begge tilfeller er feilene lavest for data uten skjevhet (grønn kurve), mens de er størst for dataene med skjevhet (rød kurve). Når de skjeve dataene korrigeres og modellen brukes på disse (blå kurve), reduseres feilene. Effekten er tydeligst for Oslo. RMSE øker brått ved uke 11 både for originale data uten skjevhet og de skjeve dataene etter korreksjon. Trenden fanges derimot ikke opp for de skjeve dataene uten korreksjon. Nærmere undersøkelser viser at antall konsultasjoner falt betraktelig for denne uken, som sannsynligvis sammenfalt med påsken. RMSE-verdiene for prediksjoner på de skjeve datasettene etter korreksjon synker fra 1,446 til 937 for Oslo, og fra 48 til 41 for Kragerø. Korreksjonsmetoden er ikke perfekt, og de blå kurvene ligger høyere enn de grønne kurvene. En årsak er at metoden tar utgangspunkt i gjennomsnittsverdiene fra historiske data for å korrigere data i sanntid. Dette fører til konseptdrift, da underliggende trender i dataene kan ha endret seg over tid. Korreksjon av konseptdrift beskrives i vedlegg A.7.

Figur 4: Prediksjonsfeil for konsultasjonstall for personer med alder ≥ 70 i Oslo (a) og Kragerø (b). Grønne kurver tilsvare prediksjoner gjort på data uten skjevhet, blå kurver tilsvare korrigerede data og rød kurver tilsvare data med skjevhet uten korreksjoner. RMSE: Root Mean Squared Error

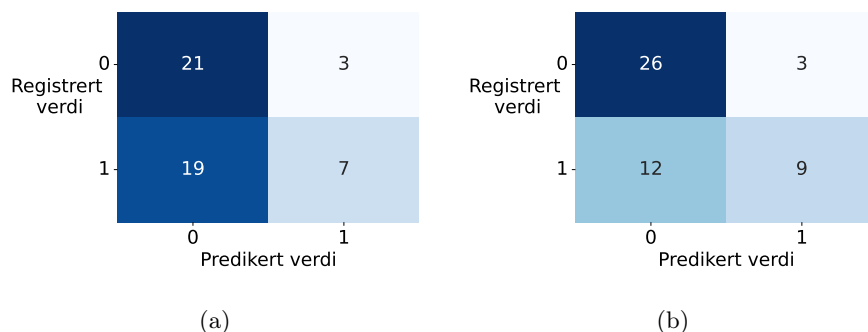
4 Rettferdighet

Dette avsnittet tar for seg skillet mellom utfallsrettferdighet og skjevhet og viser konkrete eksempler som illustrerer noen forskjeller.

I offentlig diskurs er en urettferdig modell gjerne ensbetydende med en skjev modell, men selv om rettferdighet og skjevhet er tematisk beslektet, representerer de ulike statistiske begreper. Vi presiserer her hvordan et populært ønskemål for rettferdighet skiller seg fra skjevhet slik sistnevnte er definert i denne artikkelen: En maskinlæringsmodell sies å være rettferdig overfor en egenskap ($\mathcal{S}$) når den ikke favoriserer eller forhåndsdommer individer med den gitte egenskapen (Mehrabi et al., 2021). Hvis en modell f.eks. predikerer ulikt for to testpersoner som er identiske utover at de tilhører ulike kjønn, er modellen i konflikt med ovennevnte rettferdighetskriterium med hensyn til egenskapen ‘kjønn’. Innen statistikk omtales dette som betinget uavhengighet, se for eksempel Mary et al. (2019), og skiller seg fra skjevhet slik her omtalt: rettferdighet er et formelt krav som modellen enten oppfyller eller ikke, mens skjevhet er en systematisk forskyvning i datagrunnlag, modell eller anvendelse.

Skjevhet og utfallsrettferdighet kan likevel vekselvirke og være relevante samtidig. For å illustrere en mulig relasjon mellom skjevhet og utfallsrettferdighet, representerer vi her modellprediksjonene i seksjon 3.2 som binære klasser i forvirringsmatriser, en viktig evalueringmetrikk innen maskinlæring. Matrisene består av fire felt, hvor antall riktige prediksjoner (‘sanne positive’ og ‘sanne negative’) befinner seg i henholdsvis nedre høyre og øvre venstre hjørner, mens feilaktige prediksjoner (‘falske positive’ og ‘falske negative’) befinner seg i øvre høyre og nedre venstre hjørner.

Legebeseøk i kommende uke konverteres til en binær variabel som tar verdien 0 eller 1 dersom antall konsultasjoner er henholdsvis lavere enn, eller større enn eller lik den foregående uken. Tilsvarende gjøres for modellprediksjonene av an-

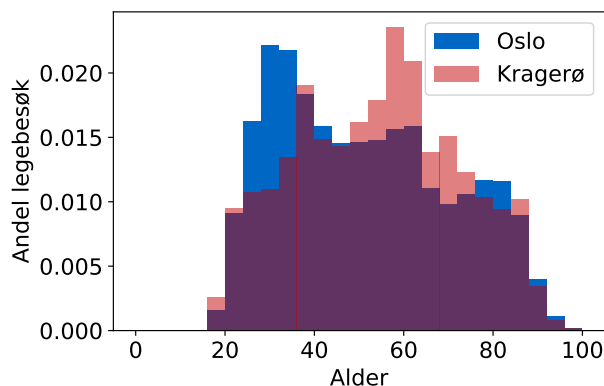
Figur 5: Forvirringsmatriser uten skjevhet for (a) Oslo og (b) Kragerø kommune.

Tabell 1: Oversikt over FNR ved innføring av ulike former for underrapportering. Ratio angir forholdet mellom FNR for Oslo og Kragerø.

Type underrapportering	FNR Oslo	FNR Kragerø	Ratio
Ingen underrapportering	0.73	0.57	1.28
Alle aldersgrupper	0.92	0.86	1.07
Kun Oslo	0.96	0.95	1.01
Kun < 70 år	0.85	0.67	1.27
Kun < 30 år	0.81	0.57	1.42

tall legebesøk for kommende uke. Ulike former for skjevhet innføres, og effekten på forvirringsmatrisene observeres. Vi fokuserer på falske negative, siden dette kan føre til at ressursbehovet underestimeres og at innbyggerne i en kommune ikke får et helsetilbud som dekker deres behov. Kriteriet for utfallsrettferdighet er således at falsk negativ rate (FNR) er lik for alle kommuner. Forvirringsmatrisene for Oslo og Kragerø kommune uten skjevhet er vist i henholdsvis figur 5a og figur 5b. FNR er $19/(19+7) = 0.73$ for Oslo og $12/(9+12) = 0.57$ for Kragerø. Ratio mellom FNR i Oslo og Kragerø blir 1.28. Ratioen avviker fra 1 og illustrerer at modellen har en høyere relativ feilrate for Oslo som kan oppfattes som urettferdig, selv uten innføring av skjevhet i dataene.

Følgende fire former for underrapportering studeres: underrapportering for alle aldre, som beskrevet i seksjon 3.2, og underrapportering som rammer henholdsvis kun Oslo kommune, personer < 70 år og personer < 30 år. I alle scenariene beregnes FNR for prediksjoner av legebesøk i Oslo og Kragerø og FNR-ratio. Resultatene er oppsummert i tabell 1 og viser at alle formene for underrapportering gir endret FNR-ratio. Underrapportering i alle aldersgrupper treffer ulikt i de to kommunene og fører til høyere, men også likere, FNR. SAGE- (figurene 3c og S2c) og SHAP-verdiene (figurene 3d og S2d) for Oslo- og Kragerø-modellene viser at forklaringsvariablene vektet ulikt, hvilket forklarer hvorfor underrapporteringen gir ulike utfall for de to kommunene.

Figur 6: Fordelingen av legekonsultasjoner i ulike aldersgrupper i 2006 og 2007 for Oslo og Kragerø. Blå søyler representerer konsultasjoner i Oslo, og rød søyler representerer Kragerø.

FNR-ratio mellom Oslo og Kragerø etter innføring av skjevhet for personer < 70 år endres ikke nevneverdig, men den øker når skjevheten kun innføres for personer < 30 år. Fordelingen av legebesøk i de to kommunene for ulike aldersgrupper i 2006 og 2007 vises i figur 6. Andelen legebesøk for de < 70 år er relativt lik for de to kommunene, mens andelen for de < 30 år er større i Oslo enn i Kragerø. Dette viser at underliggende forskjeller i fordelingene kan føre til at skjevheter treffer ulikt for ulike grupper. At svært få legebesøk i Kragerø er fra personer < 30 år kan forklare hvorfor underrapportering i denne aldersgruppen ikke påvirker FNR.

Eksempelene viser at skjevhet *kan* føre til utfall som kan oppfattes som urettferdige, men urettferdige utfall kan også følge av ulikheter i grunnfordelinger mellom ulike grupper som ikke nødvendigvis må tilskrives skjevheter. Skjevheter og utfallsrettferdighet vekselvirker gjennom underliggende fordelinger: Dersom aldersfordelingen er lik for Oslo og Kragerø, vil innføring av skjevhet i en aldersgruppe treffe relativt likt i de to kommunene. Ulike aldersfordelinger kan derimot føre til at skjevhet treffer ulikt.

I likhet med skjevhet, er rettferdighetsbegrepet ofte normativt og kontekstuellet betinget, og matematiske definisjoner vil sjelden være dekkende. Relasjonen mellom skjevhet og rettferdighet beskrives ytterligere i vedlegg A.8.

5 Diskusjon og konklusjoner

I denne artikkelen kartlegger vi skjevhetsbegrepet innenfor rammene av utvikling av maskinlæringsmodeller til bruk i en velferdskontekst. Vi viser at det finnes mange former for skjevheter, med ulike opphav og virkninger, med illustrasjoner av hypotetiske situasjoner hos NAV. Vi viser også at forklaringsmetoder basert

på Shapley-verdier viser hvilke variabler modellen oppfatter som viktige og som dermed er særlig sårbare for skjevheter.

Vi har illustrert virkninger og et lite utvalg korreksjonsmetoder på aidentifiserte registerdata, dog har vi presentert relativt enkle eksempler og diskutert de ulike formene for skjevhet isolert. Vi anser dette som den største begrensningen i vår analyse, da vi i virkeligheten må forvente at flere typer skjevheter, med sine ulike kilder, spiller sammen og er vanskelige å avdekke, skille fra hverandre og korrigere for. Korreksjon av én type skjevhet kan svekke modellens prestasjoner eller gjøre andre skjevheter større. Det bør gjøres veloverveide avveininger rundt hvilke korreksjoner som eventuelt skal benyttes og hvilke konsekvenser det får. Som følge av plassmangel studerer vi kun to typer skjevhet. Likevel er eksempler på alle de nevnte skjevhetene er inkludert i seksjon 2.

I dagligtale og offentlig diskurs benyttes begrepet skjevhet eller bias ofte for å beskrive at databaserte modeller forskjellsbehandler på sosialt eller etisk kritikkverdige måter. Selv om slik begrepsbruk kan virke intuitiv, blander den ofte statistiske forhold i data og modell med normative vurderinger og sosiale og etiske betraktninger på utvikling og anvendelse.

På den ene siden er en tverrfaglig tilnærming til utfordringen nødvendig, kanskje særlig i en velferdskontekst, hvor både data og modell er en samkonstruksjon av sosiale, tekniske, rettslige og forvaltningstekniske forhold. Da kan modeller preges av skjevheter fra det underliggende datagrunnlaget, i selve modellen eller dens praktiske anvendelse. En god modellkritikk må dissekere slike systemer med verktøy fra ulike fagdisipliner. På den annen side kan utydelig begrepsbruk komplisere tverrfaglige diskusjoner og i verste fall maskere problematiske forhold. En tydeliggjøring av skjevhetsbegrepet er viktig for at nødvendige diskusjoner blir løftet i det offentlige rom og for ettersyn, demokratisk kontroll og legitimitet i velferdssektoren.

Konklusjonen er at skjevhet er et mangefasettert konsept som må tas høyde for i alle deler av en datadrevet prosess. Det finnes ingen universelle løsninger eller retningslinjer for å avdekke eller håndtere skjevhet. Likevel gir vi følgende anbefalinger for å minimere risiko for utilsiktet produksjonsetting av skjeve modeller:

- Tverrfaglig samarbeid for å gjøre utviklingsteamet bedre rustet til å evaluere datagrunnlag og modell.
- Vurder skadepotensial og hvilke konsekvenser av skjevhet som er uakseptable for lettere å prioritere kontroll og ettergang av skjevhet.
- Gjør evaluering av skjevheter til en naturlig del av modellutviklingen for å avdekke problemer tidligere og treffe nødvendige tiltak.
- Publiser evalueringer av skjevheter for bredere innsyn og debatt rundt modellene.
- Monitorer modellene kontinuerlig for å sjekke at antagelsene som inngikk ved utvikling av modellen fremdeles står ved lag.

References

- J. K. A. Aronson, D. Badenoch, A. Banerjee, C. Bankhead, J. A. Brassey, I. Chalmers, R. Davis, C. Friedemann-Smith, C. Heneghan, J. Lach, K. Mah-tani, M. McCall, E. McFadden, D. Nunan, J. O’Sullivan, I. Onakpoya, A. Pluddemann, G. Richards, E. A. Spencer, and A. Turk. Catalogue of bias. <https://catalogofbias.org/biases/>, 2021. Lest: 2021-08-25.
- Solon Barocas, Moritz Hardt, and Arvind Narayanan. *Fairness and Machine Learning*. fairmlbook.org, 2019. <http://www.fairmlbook.org>.
- K. Belitz and P. E. Stackelberg. Evaluation of six methods for correcting bias in estimates from ensemble tree machine learning regression models. *Environmental Modelling & Software*, 139:105006, 2021. ISSN 1364-8152. doi: <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2021.105006>.
- Rachel K. E. Bellamy, Kuntal Dey, Michael Hind, Samuel C. Hoffman, Stephanie Houde, Kalapriya Kannan, Pranay Lohia, Jacquelyn Martino, Sameep Mehta, Aleksandra Mojsilovic, Seema Nagar, Karthikeyan Natesan Ramamurthy, John Richards, Diptikalyan Saha, Prasanna Sattigeri, Moninder Singh, Kush R. Varshney, and Yunfeng Zhang. Ai fairness 360: An extensible toolkit for detecting, understanding, and mitigating unwanted algorithmic bias, 2018.
- T. Bolukbasi, K.-W. Chang, J. Y. Zou, V. Saligrama, and A. T. Kalai. Man is to computer programmer as woman is to homemaker? debiasing word embeddings. In D. Lee, M. Sugiyama, U. Luxburg, I. Guyon, and R. Garnett, editors, *Advances in Neural Information Processing Systems*, volume 29. Curran Associates, Inc., 2016. URL <https://proceedings.neurips.cc/paper/2016/file/a486cd07e4ac3d270571622f4f316ec5-Paper.pdf>.
- Joy Buolamwini and Timnit Gebru. Gender shades: Intersectional accuracy disparities in commercial gender classification. In Sorelle A. Friedler and Christo Wilson, editors, *Proceedings of the 1st Conference on Fairness, Accountability and Transparency*, volume 81 of *Proceedings of Machine Learning Research*, pages 77–91. PMLR, 2018. URL <http://proceedings.mlr.press/v81/buolamwini18a.html>.
- Centre for Data Ethics and Innovation. Review into bias in algorithmic decision-making. <https://www.gov.uk/government/publications/cdei-publishes-review-into-bias-in-algorithmic-decision-making/main-report-cdei-review-into-bias-in-algorithmic-decision-making#contents>, 2020. Lest: 2021-08-31.
- Tianqi Chen and Carlos Guestrin. XGBoost: A scalable tree boosting system. In *Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*, KDD ’16, pages 785–794, 2016. ISBN 978-1-4503-4232-2. doi: <http://doi.acm.org/10.1145/2939672.2939785>.

- Dami Choi, Christopher J. Shallue, Zachary Nado, Jaehoon Lee, Chris J. Maddison, and George E. Dahl. On empirical comparisons of optimizers for deep learning, 2019.
- Corinna Cortes, Mehryar Mohri, Michael Riley, and Afshin Rostamizadeh. Sample selection bias correction theory. In *International conference on algorithmic learning theory*, pages 38–53. Springer, 2008. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-540-87987-9_8.
- Ian Covert, Scott Lundberg, and Su-In Lee. Explaining by removing: A unified framework for model explanation. *Journal of Machine Learning Research*, 22(209):1–90, 2021. URL <http://jmlr.org/papers/v22/20-1316.html>.
- David Roxbee Cox. *Principles of statistical inference*. Cambridge university press, 2006.
- Datatilsynet. Varsler vedtak om at ib-karakterene må rettes. <https://www.datatilsynet.no/aktuelt/aktuelle-nyheter-2020/varsler-vedtak-om-at-ib-karakterene-ma-rettet/>, 2020. Lest: 2021-08-31.
- Phoebus Dhrymes. *Misspecification Analysis and Errors in Variables*, pages 293–352. Springer International Publishing, 2017. ISBN 978-3-319-65916-9. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-65916-9_5.
- European Commission. Proposal for a regulation laying down harmonised rules on Artificial Intelligence, 4 2021. URL <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence>.
- Edgar L. Feige and Harold W. Watts. An investigation of the consequences of partial aggregation of micro-economic data. *Econometrica*, 40(2):343–360, 1972. ISSN 00129682, 14680262. doi: <https://doi.org/10.2307/1909411>.
- Aurélien Géron. *Hands-on machine learning with Scikit-Learn, Keras, and TensorFlow: Concepts, tools, and techniques to build intelligent systems*. O’Reilly Media, 2019. ISBN 9781492032649.
- S. C. Geyik, S. Ambler, and K. Kenthapadi. Fairness-aware ranking in search & recommendation systems with application to linkedin talent search. In *Proceedings of the 25th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery & Data Mining*, KDD ’19, page 2221–2231, New York, NY, USA, 2019. Association for Computing Machinery. ISBN 9781450362016. doi: <https://doi.org/10.1145/3292500.3330691>.
- Milena A. Gianfrancesco, Suzanne Tamang, Jinoos Yazdany, and Gabriela Schmajuk. Potential Biases in Machine Learning Algorithms Using Electronic Health Record Data. *JAMA Internal Medicine*, 178(11):1544–1547, 11 2018. doi: <https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2018.3763>.

- Pieter Gijsbers, Erin LeDell, Janek Thomas, Sébastien Poirier, Bernd Bischl, and Joaquin Vanschoren. An open source automl benchmark, 2019.
- Ursula S. Goth, Hugo L. Hammer, and Bjørgulf Claussen. Utilization of norway’s emergency wards: the second 5 years after the introduction of the patient list system. *International journal of environmental research and public health*, 11(3):3375–3386, 2014. doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph110303375>.
- Sigmund Grønmo. Bias i forskning. https://snl.no/bias_i_forskning, 2020.
- M. Hammersley and R. Gomm. Bias in social research. *Sociological Research Online*, 2(1):7–19, 1997. doi: <https://doi.org/10.5153/sro.55>.
- Moritz Hardt, Eric Price, and Nati Srebro. Equality of opportunity in supervised learning. In D. Lee, M. Sugiyama, U. Luxburg, I. Guyon, and R. Garnett, editors, *Advances in neural information processing systems*, volume 29, pages 3315–3323, 2016. URL <https://proceedings.neurips.cc/paper/2016/file/9d2682367c3935defcb1f9e247a97c0d-Paper.pdf>.
- James J. Heckman. Sample selection bias as a specification error. *Econometrica*, 47(1):153–161, 1979. ISSN 00129682, 14680262. doi: <https://doi.org/10.2307/1912352>.
- Tin Kam Ho. Random decision forests. In *Proceedings of 3rd International Conference on Document Analysis and Recognition*, volume 1, pages 278–282, 1995. doi: <https://doi.org/10.1109/ICDAR.1995.598994>.
- Arthur E. Hoerl and Robert W. Kennard. Ridge regression: Biased estimation for nonorthogonal problems. *Technometrics*, 12(1):55–67, 1970. doi: <https://doi.org/10.1080/00401706.1970.10488634>.
- Jiayuan Huang, Arthur Gretton, Karsten Borgwardt, Bernhard Schölkopf, and Alex Smola. Correcting sample selection bias by unlabeled data. *Advances in neural information processing systems*, 19:601–608, 2006.
- F Huettner and M Sunder. Axiomatic arguments for decomposing goodness of fit according to Shapley and Owen values. *Electronic Journal of Statistics*, 6: 1239–1250, 2012. doi: <https://doi.org/10.1214/12-EJS710>.
- Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. Ethics guidelines for trustworthy AI. <https://www.aepd.es/sites/default/files/2019-12/ai-ethics-guidelines.pdf>, 2019. Lest: 2021-08-31.
- Gareth James, Daniela Witten, Trevor Hastie, and Robert Tibshirani. *An introduction to statistical learning*, volume 112. Springer, 2013.
- Jon Kleinberg, Sendhil Mullainathan, and Manish Raghavan. Inherent trade-offs in the fair determination of risk scores, 2016.

- Ralf Klinkenberg. Learning drifting concepts: Example selection vs. example weighting. *Intelligent data analysis*, 8(3):281–300, 2004. ISSN 1088-467X. doi: <https://doi.org/10.3233/IDA-2004-8305>.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Nasjonal strategi for kunstig intelligens. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-kunstig-intelligens/id2685594/>, 2020. Lest: 2021-08-31.
- Anqi Liu and Brian D. Ziebart. Robust classification under sample selection bias. In *NIPS*, pages 37–45, 2014.
- Scott M. Lundberg, Gabriel Erion, Hugh Chen, Alex DeGrave, Jordan M. Prutkin, Bala Nair, Ronit Katz, Jonathan Himmelfarb, Nisha Bansal, and Su-In Lee. Explainable ai for trees: From local explanations to global understanding, 2019.
- Jeremie Mary, Clément Calauzènes, and Nouredine El Karoui. Fairness-aware learning for continuous attributes and treatments. In Kamalika Chaudhuri and Ruslan Salakhutdinov, editors, *Proceedings of the 36th International Conference on Machine Learning*, volume 97 of *Proceedings of Machine Learning Research*, pages 4382–4391. PMLR, 09-15 Jun 2019. URL <http://proceedings.mlr.press/v97/mary19a.html>.
- Ninareh Mehrabi, Fred Morstatter, Nripsuta Saxena, Kristina Lerman, and Aram Galstyan. A survey on bias and fairness in machine learning. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 54(6):1–35, 2021. doi: <https://doi.org/10.1145/3457607>.
- Tom M. Mitchell. *The need for biases in learning generalizations*. Department of Computer Science, Laboratory for Computer Science Research, Rutgers University, 1980.
- Muhammed Ordu, Eren Demir, Chris Tofallis, and Murat M. Gunal. A novel healthcare resource allocation decision support tool: A forecasting-simulation-optimization approach. *Journal of the Operational Research Society*, 72(3): 485–500, 2021. doi: <https://doi.org/10.1080/01605682.2019.1700186>.
- Lisa A. Page and Max Henderson. Appraising the evidence: what is measurement bias? *Evidence-Based Mental Health*, 11(2):36–37, 2008. ISSN 1362-0347. doi: <http://dx.doi.org/10.1136/ebmh.11.2.36>.
- Jeffrey C Schlimmer and Richard H Granger. Incremental learning from noisy data. *Machine learning*, 1(3):317–354, 1986. doi: <https://doi.org/10.1007/BF00116895>.
- L. S. Shapley. A value for n-person games. In *Contributions to the Theory of Games (AM-28), Volume II*, 1953.

- Hidetoshi Shimodaira. Improving predictive inference under covariate shift by weighting the log-likelihood function. *Journal of Statistical Planning and Inference*, 90(2):227–244, 2000. ISSN 0378-3758. doi: [https://doi.org/10.1016/S0378-3758\(00\)00115-4](https://doi.org/10.1016/S0378-3758(00)00115-4).
- Språkrådet. På godt norsk – avløserord. <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Avloesyarord/#B>, 2021.
- Ramya Srinivasan and Ajay Chander. Biases in ai systems: A survey for practitioners. *Queue*, 19(2):45–64, apr 2021. ISSN 1542-7730. doi: <https://doi.org/10.1145/3466132.3466134>.
- Annetine Staff. Bias. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/uavhengighet/bias/>, 2015.
- H. Suresh and J. Guttag. Understanding potential sources of harm throughout the machine learning life cycle. *MIT Case Studies in Social and Ethical Responsibilities of Computing*, 8 2021. doi: <https://doi.org/10.21428/2c646de5.c16a07bb>.
- Nadeem Syed, Huan Liu, and Kah Sung. Handling concept drifts in incremental learning with support vector machines. In *Proceedings of the fifth ACM SIGKDD international conference on knowledge discovery and data mining*, KDD '99, pages 317–321. ACM, 1999. ISBN 1581131437. doi: <https://doi.org/10.1145/312129.312267>.
- Sahil Verma and Julia Rubin. Fairness definitions explained. In *Proceedings of the International Workshop on Software Fairness, FairWare '18*, pages 1–7, New York, NY, USA, 2018. Association for Computing Machinery. ISBN 9781450357463. doi: <https://doi.org/10.1145/3194770.3194776>.
- H. P. Young. Monotonic solutions of cooperative games. *International Journal of Game Theory*, 14:65–72, 1985. doi: <https://doi.org/10.1007/BF01769885>.
- Indrė Žliobaitė, Mykola Pechenizkiy, and Joao Gama. *An overview of concept drift applications*, pages 91–114. Springer International Publishing, Cham, 2016. ISBN 978-3-319-26989-4. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-26989-4_4.

A Vedlegg

A.1 Begreper og oversikt over terminologi

I denne artikkelen bruker vi gjennomgående *skjevhet* som oversettelse for det engelske begrepet *bias*, men andre alternativer benyttes også i den norske faglitteraturen, eller anbefales av norske institusjoner. Ved siden av *skjevhet* går *bias* oftest igjen i den norske faglitteraturen. Språkrådet anbefaler *slagside* som

Tabell S1: Engelske begreper og norske oversettelser foreslått i denne artikkelen.

Engelsk begrep	Foreslått oversettelse
bias	skjevhet
historical bias	historisk skjevhet
selection bias	utvalgsskjevhet
registration bias	registreringsskjevhet
measurement bias	måleskjevhet
representation bias	representasjonsskjevhet
learning bias	læringskjevhet
evaluation bias	referansebias
aggregation bias	aggregeringsskjevhet
concept drift	konseptdrift

avløserord for *bias* (Språkrådet, 2021), men begrepet har foreløpig fått lite fotfeste i den norske faglitteraturen. Tidsskrift for Den norske legeforening anbefaler å bruke *skjevhet* (Staff, 2015). Forskningsetikk.no viser til språkrådet fra Tidsskrift for Den norske legeforening, men virker selv å foretrekke *bias* (Staff, 2015).

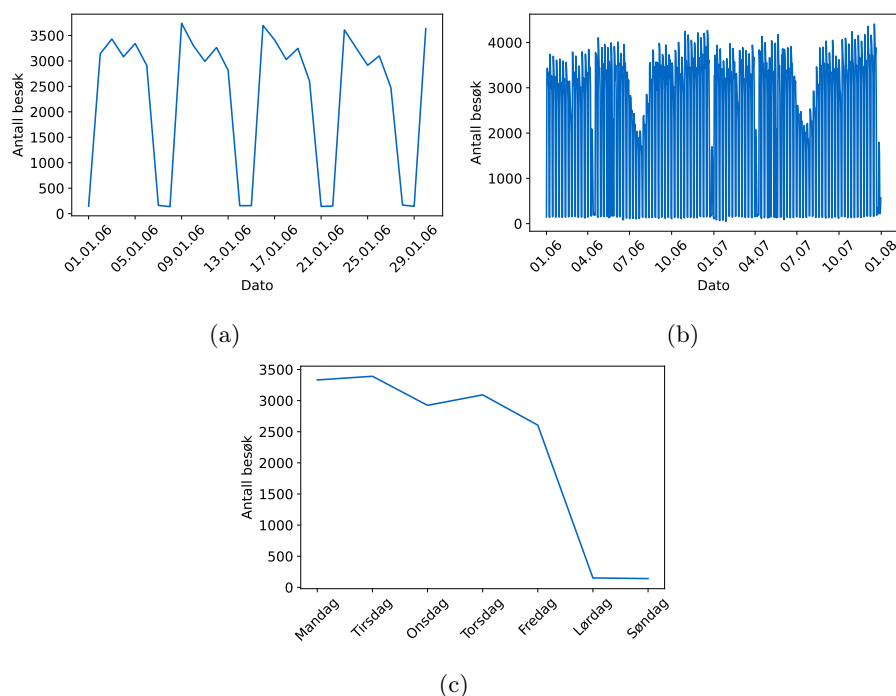
Som vist i seksjon 2, finnes flere typer skjevhet uten etablerte norske betegnelser. Tabell S1 gir en oversikt over disse begrepene og de foreslåtte oversettelsene i denne artikkelen.

A.2 Data- og problembeskrivelse

Analysene er basert på et aidentifisert registerdatasett fra NAV som inneholder samlede besøk til fastlege og legevakt for voksne i Norge, i 20 kommuner fra hele landet, i årene 2006-2007 og 2009-2010. Datasettet ble først brukt til å analysere legevaktbruk etter innføringen av fastlegeordningen i 2001 (Goth et al., 2014). Vi teller først opp totalt antall legekonsultasjoner per uke og per kommune. Figur S1 viser totalt antall legekonsultasjoner i Oslo kommune over én måned (januar 2006) og hele det første datasettets periode (2006 og 2007). Figur S1c viser gjennomsnittlig antall legekonsultasjoner i Oslo kommune i 2006 per ukedag. Figurene S1c og S1a viser en tydelig trend gjennom uken med markant færre legekonsultasjoner i helgene, og figur S1b en nedgang i legebesøk i ferier.

Antall legebesøk per kommune og uke sorteres på pasientgruppene < 70 år og ≥ 70 år. Vi utvikler maskinlæringsmodeller som predikerer antall legekonsultasjoner for pasientgruppen ≥ 70 i en kommune den kommende uka basert på antall legekonsultasjoner i hver av de 20 kommunene de tre foregående ukene for den aktuelle pasientgruppen (≥ 70) samt pasientgruppen < 70 . Motivasjonen for å inkludere informasjon fra andre kommuner er at de kan innholde nyttig informasjon, som spredning av smittsomme sykdommer.

Fire ulike læringsalgoritmer av ulik kompleksitet benyttes:

Figur S1: (a) Antall legekonsultasjoner i Oslo kommune i januar 2006 og (b) i hele 2006 og 2007. (c) Gjennomsnittlig antall legekonsultasjoner i 2006 for personer bosatt i Oslo kommune gruppert etter ukedag.

1. *XGBoost* (Chen and Guestrin, 2016), som består av en sekvens med tre-baserte modeller der hver modell korrigerer prediksjonene til den foregående. XGBoost oversettes ikke til norsk fordi det er et egnavn.
2. *Random Forest* (Ho, 1995), som består av en tilfeldig initialisering av beslutningstrær, og vi derfor betegner som tilfeldig-skog-modell.
3. *Ridge-regresjon* (Hoerl and Kennard, 1970), som er en regularisert form for lineær regresjon.
4. *Polynomisk regresjon* (James et al., 2013), som er et spesialtilfelle av multipel lineær regresjon der de opprinnelige forklaringsvariablene opphøyes i heltallsekspionenter og danner nye forklaringsvariable som inkluderes i modellen.

Se for eksempel Géron (2019) for detaljer om de ulike læringsalgoritmene. Maskinlæringsmodellen som gir best resultater på testdatasettet til henholdsvis Oslo og Kragerø benyttes videre for å illustrere effekten av skjevheter.

Maskinlæringsmodellene som benyttes i eksemplene er relativt enkle i forhold til dyp læringsmodeller. Likevel er problemstillingene de belyser modellagnos-

tiske. Læringsalgoritmene er aktuelle for kvantitativ analyse av strukturerte data (Géron, 2019), noe som er en vanlig datatype i en velferds kontekst som et resultat av hvordan dataene samles inn.

A.3 Forklaringsmetoder

Forklaringsmetoder basert på det spillteoretiske løsningskonseptet Shapley-verdier (Shapley, 1953) er populære i maskinlæringslitteraturen, og baserer seg på å regne ut eller approksimere den såkalte Shapley-dekomposisjonen av bidragene de ulike variablene utgjør for modellen. Intuitivt kan Shapley-verdier ses på som den rettfærdige andelen av den totale gevinsten i et lagspill hver spiller som deltar i spillet bør få. Shapley-dekomposisjonen har et solid teoretisk grunnlag (Young, 1985) og er basert på et sett aksiomer som fører til flere appellerende egenskaper (Huettner and Sunder, 2012). Blant annet vil variable som bidrar like mye få den samme Shapley-verdien, og variable som ikke bidrar får verdien 0. Videre kan Shapley-verdier beregnes for alle typer modeller, inkludert mer avanserte maskinlæringsmodeller, der tradisjonelle forklaringsmetoder som regresjonskoeffisienter kommer til kort. Det er allerede en utstrakt bruk av forklaringsmetoder som er basert på Shapley-verdier, slik som SHAP (Lundberg et al., 2019) og SAGE (Covert et al., 2021). Å beregne eksakte Shapley-verdier er beregningstungt, da alle kombinasjonene av samtlige spillere (variable) inkludert og ekskludert fra spillet (modellen) må tas med i beregningen. Metodene SHAP og SAGE løser dette ved hjelp av raske approksimasjoner, og begge er åpent tilgjengelige i form av Python- og R-biblioteker.

A.4 Korreksjonsmetoder for skjevhet

Ideelt sett trenes en maskinlæringsmodell på data som er representative for populasjonen den skal brukes på. Når dette ikke kan garanteres, kan deteksjons- og korreksjonsmetoder for skjevhet brukes. I dette avsnittet introduserer vi et utvalg slike metoder, med fokus på skjevhet i forklaringsvariable og konseptdrift.

Hvis fordelingen i populasjonen modellen skal brukes på er kjent, kan modellen trenes på en tilsvarende fordeling. Alternativt, eller hvis feilestimering av den underrepresenterte gruppen har store negative konsekvenser, kan ulik vektning av klassene i treningssettet benyttes under utvikling. Dersom skjevheten ikke er kjent, kan en probabilistisk tilnærming med *kernel density estimator (KDE)* (Shimodaira, 2000) eller en *robust bias-aware* metode (Liu and Ziebart, 2014) benyttes til å estimere fordelingen. Sistnevnte metode estimerer fordelingen til testsettet og re-vekter de observerte verdiene i treningssettet deretter. Gruppering av observasjonene i testsettet kan også brukes for å estimere fordelingen ved at denne sammenliknes med fordelingen i treningssettet (Cortes et al., 2008). Empirisk distribusjonstilpasning sammenligner distribusjonen til modellens prediksjoner med distribusjonen til de observerte verdiene og bruker regresjon til å korrigere modellens prediksjoner (Belitz and Stackelberg, 2021). Alternativt kan treningsdataene vektet basert på gjennomsnittsverdier i trenings-

og testdataene (Huang et al., 2006). Det er også mulig å justere testdataene slik at fordelingen nærmer seg fordelingen til dataene modellen er trent på.

Problemer relatert til konseptdrift kan håndteres på ulike måter. En mye brukt tilnærming er å re-trene modellen med jevne mellomrom eller ved opdagelse av konseptdrift (Žliobaitė et al., 2016). Avhengig av type maskinlæringsmodell, kan man også vekte de nyeste observasjonene mer enn de eldre, og slik oppmuntre modellen til å lære de nye konseptene (Klinkenberg, 2004). Alternativt kan en ny maskinlæringsmodell baseres på trender lært av den opprinnelige modellen og trenes på nye data (Syed et al., 1999). En ulempe med disse fremgangsmåtene er at det kan være ressurskrevende å re-trene modeller. Dersom modellen kun re-trenes på data som er samlet etter at konseptdriften inntraff, vil man også ha få observasjoner å trene den nye modellen på.

A.5 Nærmere beskrivelse av underrapportering

A.5.1 Oslo kommune

Vi trener flere maskinlæringsmodeller på data fra 2006, 2007 og 2009 til å predikere antall ukentlige besøk for personer på ≥ 70 år i Oslo kommune (301), og tester dem på data fra 2010. Siden Ridge-regresjon gir best resultater på testdatasettet uten skjevheter, med en RMSE på 750, bruker vi denne for prediksjoner i Oslo. Deretter predikerer vi antall ukentlige legekonsultasjoner for gruppen av personer på ≥ 70 år i Oslo kommune (301) for data fra 2010, med skjevheten i uken før prediksjon. Vi observerer at RMSE øker til 1,446.

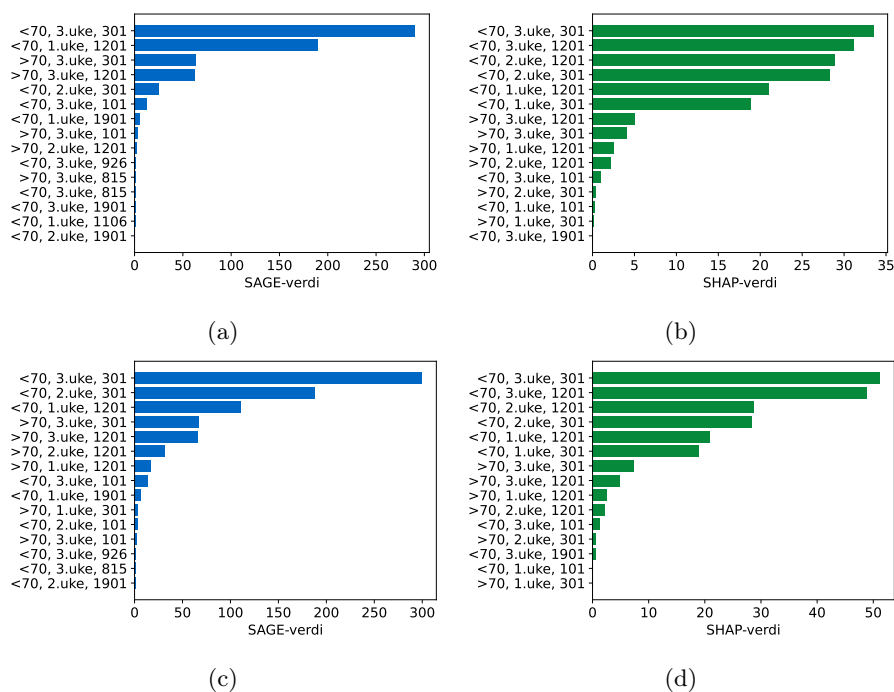
A.5.2 Kragerø kommune

Modellen som predikerer antall legekonsultasjoner for personer ≥ 70 år i Kragerø kommune (kommunennummer 815) trenes og testes på samme måte som modellen i seksjon 3.2.1. Igjen benyttes Ridge-regresjon, som oppnår laveste RMSE (30) på testdatasettet.

A.6 Nærmere beskrivelse av korreksjon av underrapportering

Følgende fremgangsmåte benyttes for å korrigere for underrapportering: Vi antar at vi ikke vet hvilke variable som har skjevhet og korrigerer derfor alle forklaringsvariablene i testdataene. Dette gjøres ved hjelp av gjennomsnittsverdier fra treningsdataene; først benyttes gjennomsnittlig antall konsultasjoner for uke 1 i henholdsvis 2006, 2007 og 2009 til å justere konsultasjonstallene for uke 1 i 2010. Deretter predikerer modellen konsultasjonstall for påfølgende uke i datasettet der de foregående ukene har blitt korrigert. Jo lenger ut i året vi kommer, jo mer data kan korrigeres, og jo bedre bør modellens treffsikkerhet bli.

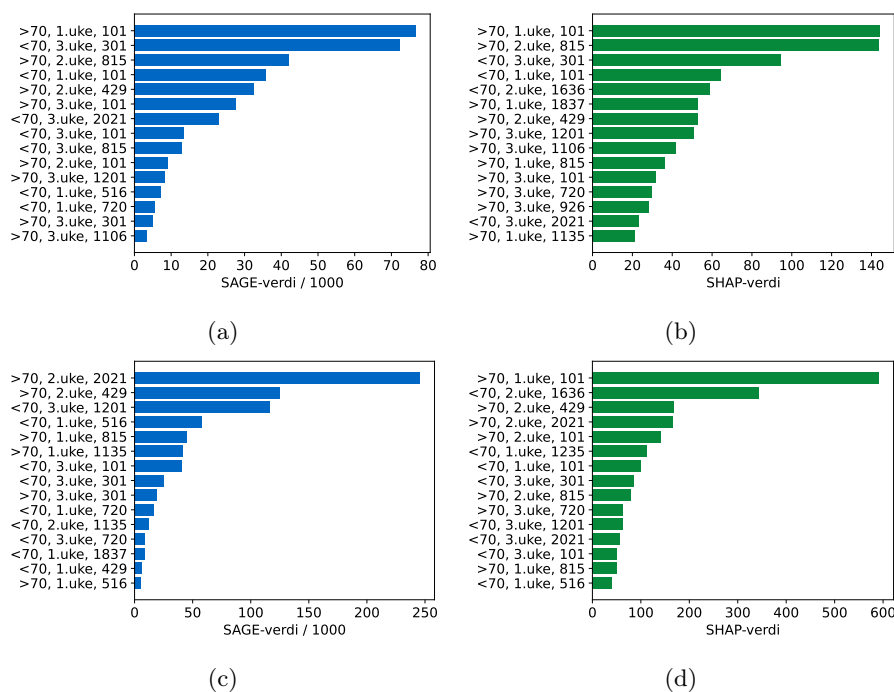
Figur S2: (a) SAGE-verdier og (b) SHAP-verdier for prediksjoner på personer med alder ≥ 70 år i Kragerø kommune i 2010. (c) Tilsvarende SAGE-verdier og (d) SHAP-verdier ved kunstig lave besøkstall for foregående uke.

A.7 Skjevhet grunnet endring over tid

To nye modeller trenes på data fra 2006 for å predikere antall legekonsultasjoner for personer ≥ 70 år i henholdsvis Oslo og Kragerø. Modellene testes først på data fra 2007. For å studere effekten av konseptdrift (seksjon 2.2) lar vi deretter modellene predikere antall legekonsultasjoner for 2010. Maskinlæringsalgoritmene som benyttes for å predikere antall legekonsultasjoner for Oslo og Kragerø kommune er henholdsvis XGBoost og Ridge-regresjon da disse oppnår lavest RMSE på testsettene.

A.7.1 Oslo kommune

Modellens RMSE på testdatasettet fra 2007 er på 711, men denne øker til 2.295 etter innføring av konseptdrift, altså ved prediksjoner på testdatasettet fra 2010. Dette skyldes sannsynligvis at relasjonen mellom forklaringsvariablene og den forklarte variabelen har endret seg mellom dataene fra 2007 og 2010. Ifølge SAGE- og SHAP-verdiene i figurene S3a og S3b er antall legekonsultasjoner for personer i Halden (101), Kragerø (815) og Oslo (301) viktigst for modellen før konseptdrift. Karasjok (2021), Lillesand (429) og Bergen (1201) er de vik-

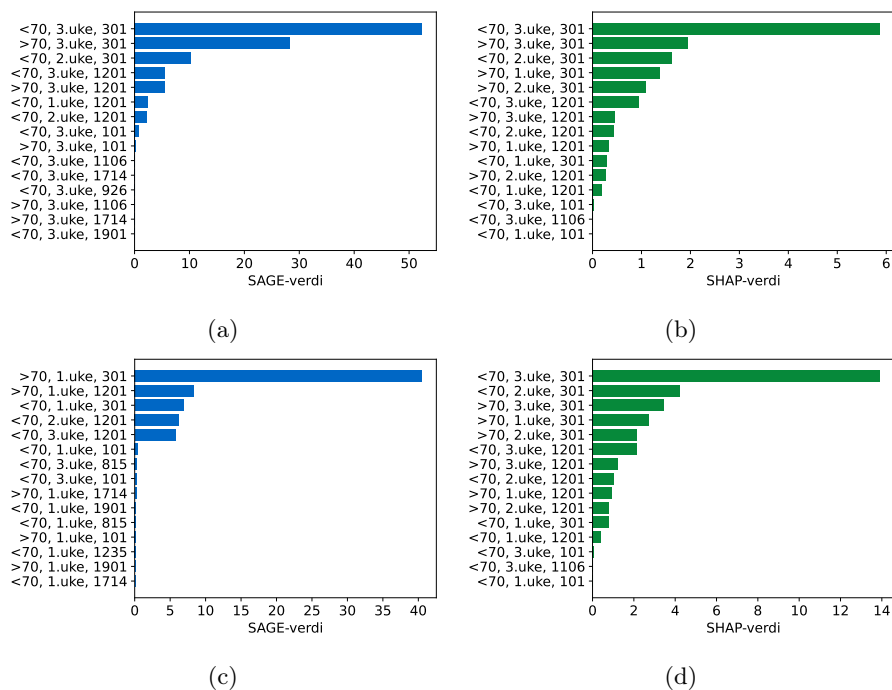

Figur S3: (a) SAGE-verdier og (b) SHAP-verdier for prediksjoner på personer med alder ≥ 70 år i Oslo kommune i 2007. (c) Tilsvarende SAGE-verdier og (d) SHAP-verdier etter innføring av konseptdrift

tigste kommunene etter innføring av konseptdrift ifølge SAGE-verdiene, mens Oslo (301), Meldal (1636) og Lillesand (429) er viktigst ifølge SHAP-verdiene, se figurene S3c og S3d. Årsaken til de observerte endringene er uvisst og kan skyldes flere faktorer. Når modellen predikerer dårligere, vektlegger den forklaringsvariabler som er mindre åpenbart viktige for å predikere konsultasjoner i Oslo kommune.

A.7.2 Kragerø kommune

Tilsvarende forsøk som for Oslo gjentas for Kragerø. Ved innføring av konseptdrift øker RMSE fra 22 til 38. Dette gjenspeiler resultatene fra konseptdrift for Oslo. Ved å studere SAGE- og SHAP-verdiene (vedlagt figur S4a og figur S4b), ser vi at ukentlige konsultasjonstall for personer i Oslo (301) er de viktigste forklaringsvariablene før konseptdrift. Etter innføring av konseptdrift er tall for Bergen (1201) på andreplass ifølge SAGE-verdiene, men ikke ifølge SHAP-verdiene, se figur S4c og S4d. Absoluttverdiene til modellen er svært annerledes etter konseptdrift, og modellprestasjonen er redusert.

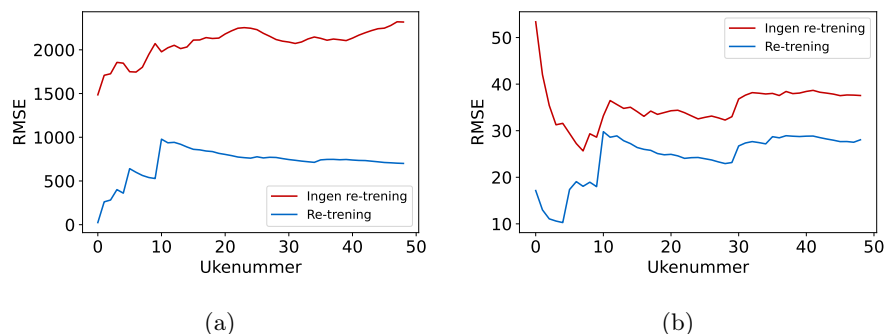
Figur S4: (a) SAGE-verdier og (b) SHAP-verdier for prediksjoner på personer med alder ≥ 70 år i Kragerø kommune i 2007. (c) Tilsvarende SAGE-verdier og (d) SHAP-verdier etter innføring av konseptdrift.

A.7.3 Korreksjon av endring over tid

Opprinnelig ble modellene for å illustrere konseptdrift trent på data fra 2006. Vi så i at RMSE-verdiene økte da modellene predikerte på data fra 2010. Vi re-trener modellene på data fra 2009 for å se om dette gir bedre prediksjoner for ukentlige besøkstall i 2010. Modellenes prediksjoner uke for uke i 2010 både før og etter re-trening på nyere data vises i S5a og S5b. RMSE-verdiene er i begge tilfeller lavere etter at modellene er re-trent (blå kurver). En bratt økning i prediksjonsfeil observeres ved uke 11. De registrerte konsultasjonstallene for denne uken er markant lavere for både Oslo og Kragerø, noe som igjen kan skyldes påsken. RMSE-verdiene for prediksjoner på data fra 2010 etter re-trening av modellen synker fra 2,295 til 782 for Oslo, og fra 38 til 30 for Kragerø. Selv om prediksjonene ikke er optimale, er den re-trente modellen mer treffsikker.

A.8 Skjevhet og rettferdighet

Selv om skjevhet og rettferdighet er ulike statistiske begreper, kan de i praksis ofte samvirke og være relevante samtidig:

Figur S5: Prediksjonsfeil for konsultasjonstall for personer med alder ≥ 70 i Oslo (a) og Kragerø (b). Blå kurver tilsvare prediksjoner etter at modellen er re-trent på nye data og rød kurver tilsvare prediksjoner gjort av modellen uten re-trening. RMSE: Root Mean Squared Error

- Dersom en maskinlæringsmodell trenes opp på historiske data der en minoritetsgruppe er underrepresentert i registrene fordi den ikke har hatt like god tilgang på helsetjenester som majoriteten, kan maskinlæringsmodellen systematisk underpredikere tjenestebehovet for minoritetsgruppen. Dette vil både falle inn under rettferdighetsbegrepet og være en form for skjevhet, nemlig historisk skjevet og utvalgsskjevhet.
- Når korrigerende tiltak påføres modellen for å imøtekomme utfallskrav, kan dette i praksis medføre en omdefinering av optimaliseringsproblemet og tapsfunksjonen til modellen. I så måte påfører rettferdighetskravet modellen en skjevhet mot et ønskemål som typisk er normativt motivert og som kan utelukke konkurrerende ønskemål.
- Valget av hvilke egenskaper som skal tilfredsstille betinget uavhengighet og hvilke som ikke behøver å gjøre det er bestemmende for korreksjon og medfører også en form for modellskjevhet.

Til tross for at det finnes flere ulike statistiske mål på modellutfall som kan knyttes til ulike moralteoretiske ideer om rettferdighet, samsvarer de ikke nødvendigvis entydig med begrepet slik det benyttes i dagligtale eller i juridisk forstand. En maskinlæringsmodell kan eksempelvis godt utvise betinget avhengighet til en gitt gruppe, uten at dette betegnes som urettferdig: En hypotetisk prioriteringsmodell for NAV-veiledere som gir en prioritert gruppe et relativt fortrinn, kan tenkes å være et tilfelle av rettmessig forskjellsbehandling. Noen ganger er det nettopp en betinget avhengighet som sikrer et ønskelig utfall: ved å sørge for variasjon betinget i f.eks. kjønn og alder, kan kandidatsøk gjøres mer varierte, til tross for at noen grupper er statistisk underrepresentert i datagrunnlaget (Geyik et al., 2019).

Det bør også merkes at rettferdighetsbegrepet i alminnelighet ikke bare omfatter utfall, men også prosess, innretning og anvendelse. I juridisk forstand

skilles det eksempelvis gjerne mellom *prosessuell* og *substansiell* rettferdighet, hvor rettferdighetsmål knyttet til utfallsskjvheter fra maskinlæringsmodeller gjerne adresserer sistnevnte. En modell som er vurdert som rettferdig i sine utfall, kan samtidig være prosessuelt urettferdig hvis for eksempel datainnsamlingen som ligger til grunn for modelltreningen blir vurdert som skjev, urettferdig eller ulovlig.